

The history of the emergence of ensuring the safety of participants in the criminal process

Shakhnoza MAMATALIEVA¹

Tashkent State University of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received July 2023
Received in revised form
15 August 2023
Accepted 25 August 2023
Available online
15 September 2023

Keywords:

criminal proceedings,
the security of participants
in criminal proceedings,
the history of the security of
participants,
witness,
victim,
Ancient Greece,
Ancient Rome.

ABSTRACT

This article will cover the history of the emergence of ensuring the security of participants in criminal proceedings, how participants in criminal proceedings, in particular witnesses and victims, were protected in Ancient Greece, as well as in Medieval Europe, as well as in Islamic law.

2181-1415/© 2023 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss7/S-pp116-125>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Жиноят процесси иштирокчилари хавфсизлигини таъминлашнинг пайдо бўлиш тарихи

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

жиноят процесси,
жиноят процессида
иштирокчилар
хавфсизлиги,
иштирокчилар
хавфсизлиги тарихи,
гувоҳ,
жабрланувчи,
Қадимги Юнонистон.

Ушбу мақолада жиноят процесси иштирокчилари хавфсизлигини таъминлашнинг пайдо бўлиш тарихи, Қадимги Юнонистон, Қадимги Рим, шунингдек ўрта асрларда Европа, шунингдек ислом ҳуқуқида жиноят процесси иштирокчилари, хусусан, гувоҳ ва жабрланувчилар қандай ҳимоя қилинганлиги ҳақида ёритилади.

¹ Lecturer, Department of Criminal and Procedural Law, Tashkent State University of Law.

История возникновения обеспечения безопасности участников уголовного процесса

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

уголовное
судопроизводство,
безопасность участников,
исторический обзор,
свидетель,
потерпевший,
Древняя Греция,
Древний Рим,
Средневековая Европа,
исламское право

Статья посвящена истории обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства. Рассматриваются механизмы защиты свидетелей и потерпевших в различных исторических периодах и культурах, включая Древнюю Грецию, Древний Рим, Средневековую Европу и исламское право.

Жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлиги ҳар даврда муҳим аҳамият касб этган. Жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлаш генезиси ҳуқуқий тизим сифатида биринчи марта ташкил этилиши қадимги даврларга тўғри келади.

Қадим замонларда одамлар одатда шафқатсиз ва баъзан ҳатто ўлимга олиб келиши мумкин бўлган суд жараёнларида қатнашишган. Масалан, баъзи жамиятларда одамлар ҳуқуқий тизимнинг бир қисми сифатида гладиатор жангларида курашишга мажбур бўлишган. Агарда жангда қатнашиб ғолиб бўлишмаса, суд қилиниб жазога тортилган. Жанг давомида улар айбсизлигини исботлаш учун қийноққа ёки бошқа жисмоний жазоларга дучор бўлишган.

Жамият ривожланиб, цивилизациялашган сари ҳуқуқий тизимда ҳам инсонпарварлик ғоялари илгари сурила бошлади. Ҳуқуқий тизим тарихидаги муҳим ўзгаришлардан бири жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлашга қаратилган расмий қоидалар ва тартибларни ўрнатиш эди.

Жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлаш концепциясини қадимги даврлардан бошлаш мумкин. Қадимги жамиятларда айбланувчилар одатда шафқатсиз ва кадр-қимматларини камситувчи жазоларга, шу жумладан қийноқ ва ҳатто ўлим жазосига дучор бўлган. Бундай ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш учун ҳуқуқий тизимлар айбланувчини адолатсиз жазодан ҳимоя қилиш чораларини ишлаб чиқа бошлади.

Бундай кафолатларнинг дастлабки мисолларидан бири Бобилнинг Ҳаммурапи Қонунларидир. Бу қонунлар милoddан аввалги 1754 йилга тўғри келади. Ҳаммурапи Қонунларида далиллар, гувоҳлар ва айбланувчининг ҳуқуқлари тўғрисидаги қоидалар киритилган ва судьялардан қарор қабул қилишдан олдин барча далилларни кўриб чиқишни талаб қилган. Жиноятга гувоҳ бўлган гувоҳларнинг хавфсизлиги қасамёд ва жазолар тизими орқали таъминланган. Гувоҳлардан ҳақиқатни айтишга қасамёд қилиш талаб қилинган ва агар улар ёлғон эканлиги аниқланса, улар жазоланиши ҳақида огоҳлантирилган. Ёлғон гувоҳлик учун жазо оғир, жаримадан қамоқ ёки ҳатто ўлимгача бўлиши мумкин. Бундан ташқари, Бобил ҳуқуқий тизими гувоҳларнинг кўрсатмаларига катта аҳамият берган ва гувоҳга зарар етказиш ёки қўрқитиш жиддий жиноят деб ҳисобланган. Агар гувоҳга таҳдид қилинган ёки зарар етказилган бўлса, жиноятчи

жазоланади ва гувоҳнинг кўрсатмалари ҳали ҳам ҳақиқий деб ҳисобланади. Умуман олганда, Бобил ҳуқуқий тизими гувоҳларнинг хавфсизлигини таъминлашга ва уларнинг қасос ёки қасос олишдан кўрқмасдан ҳақиқат билан гувоҳлик беришларини таъминлашга катта эътибор қаратди.

Гувоҳларнинг хавфсизлигини таъминлаш учун қўлланиладиган усуллар замонавий стандартларга кўра қаттиқ туюлиши мумкин бўлса-да, улар ҳамма учун адолат ва адолатни таъминлашга интилган ҳуқуқий тизимларни ривожлантиришда муҳим қадам бўлди.

Жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлиги институти тушунчаси қадимги Юнонистонда замонавий ҳуқуқий тизимларда бўлгани каби мавжуд эмас эди. Бироқ қадимги Юнонистонда жиноятларда айбланаётган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган баъзи амалиётлар мавжуд эди.

Масалан, қадимги Афинада ҳуқуқий тизим демократик адолат тамойилига асосланган бўлиб, бу барча фуқароларнинг суд жараёнида иштирок этиш ҳуқуқига эга эканлигини англатарди. Бунга жиний суд жараёнларида судья сифатида хизмат қилиш ҳуқуқи, шунингдек, жиний айбловлардан ўзини ҳимоя қилиш ҳуқуқи киритилган.

Қадимги Афинада судланувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш усулларида бири жамоат ҳимоячилари тизимидан фойдаланиш эди. Ушбу ҳимоячилар давлат томонидан ўзларининг юридик маслаҳатчиларини ёллашга қодир бўлмаган шахсларнинг вакили сифатида тайинланган. Жамоат ҳимоячиларидан фойдаланиш барча судланувчиларнинг молиявий имкониятларидан қатъи назар, қонуний вакиллик қилиш имкониятини таъминлашга ёрдам берди.

Қадимги Юнонистонда судланувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг яна бир усули қасам ичиш эди. Баъзи ҳолларда судланувчилардан айбсизлик қасамёди талаб қилинган, бу бузиб бўлмайдиган муқаддас қасамёд деб ҳисобланган. Агар судланувчи қасамёдини бузганлиги аниқланса, улар қаттиқ жазо билан шу жумладан сургун ёки ўлим жазоланиши мумкин бўлган.

Умуман олганда, жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлиги институти концепцияси қадимги Юнонистонда мавжуд бўлмаган бўлса-да, судланувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва адолат одилона бўлишини таъминлашга қаратилган муайян амалиётлар мавжуд эди.

Жиноят процессида гувоҳларнинг хавфсизлиги институти тушунчаси қадимги Юнонистонда замонавий ҳуқуқий тизимларда бўлгани каби мавжуд эмас эди. Бироқ қадимги Юнонистонда гувоҳларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва уларнинг қасос олишдан кўрқмасдан гувоҳлик беришларини таъминлашга қаратилган баъзи амалиётлар мавжуд эди.

Масалан, қадимги Афинада гувоҳлар судда гувоҳлик беришдан олдин қасамёд қилишлари керак эди. Ушбу қасамёд бузиб бўлмайдиган муқаддас қасамёд деб ҳисобланган ва қасамёд остида ёлғон гапирганлиги аниқланган гувоҳлар қаттиқ жазолар, шу жумладан, сургун ёки ўлим билан жазоланиши мумкин эди.

Қадимги Юнонистонда гувоҳларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг яна бир усули гувоҳларга таҳдид қилган ёки зарар етказганларга нисбатан жазо чораларини қўллаш эди. Агар гувоҳ кўрсатмаси туфайли таҳдид қилинган ёки

зарар кўрган бўлса, уларга таҳдид қилган ёки зарар етказган шахс оғир жазолар, жумладан жарималар, қамоқ ёки ҳатто ўлим билан жазоланиши мумкин эди.

Бундан ташқари, қадимги Юнонистондаги гувоҳларга баъзан уларнинг хавфсизлигини таъминлаш учун махсус ҳимоя воситалари берилган. Масалан, қасос олиш хавфи остида бўлган гувоҳлар давлат ҳимоясига олиниши мумкин бўлиб, уларни қўриқчилар ёки бошқа ҳимоя шакллари билан таъминланган эди.

Қадимги Юнонистонда гувоҳларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг яна бир усули гувоҳларга таҳдид қилган ёки зарар етказганларга нисбатан жазо чораларини қўллаш эди. Агар гувоҳ кўрсатмаси туфайли таҳдид қилинган ёки зарар кўрган бўлса, уларга таҳдид қилган ёки зарар етказган шахс оғир жазолар, жумладан жарималар, қамоқ ёки ҳатто ўлим билан жазоланиши мумкин бўлган.

Умуман олганда, қадимги Юнонистонда гувоҳларнинг хавфсизлиги институти тушунчаси мавжуд бўлмаган бўлса-да, гувоҳларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва уларнинг қасос олишдан кўрқмасдан гувоҳлик беришларини таъминлашга қаратилган баъзи амалиётлар мавжуд эди. Ушбу амалиётлар ҳамма учун адолат ва адолатни таъминлашга интилан ҳуқуқий тизимларни ривожлантиришда муҳим қадам бўлди.

Ислом қонунларида гувоҳларни ҳимоя қилиш жуда муҳим ҳисобланади. Гувоҳларни ҳимоя қилиш тушунчаси Қуръонда илдиз отган бўлиб, унда “эй иймон келтирганлар, ўзингизга ёки ота-онангизга ва қариндошларингизга қарши бўлса ҳам, Аллоҳ учун гувоҳлар, адолатда қатъий туринглар” дейилган.

Ислом ҳуқуқий тизимида жиноят процессида гувоҳларни ҳимоя қилишнинг бир қанча механизмлари мавжуд. Ушбу механизмларнинг энг муҳимларидан бири гувоҳларни текширишни англатувчи "тазкия ал-шуҳуд" тушунчасидир. Ушбу жараён гувоҳларнинг судда гувоҳлик беришга рухсат берилишидан олдин уларнинг ишончлилигини текширишни ўз ичига олади. Текшириш жараёни гувоҳнинг феъл-атвори, обрўси ва ўтмишдаги хатти-ҳаракатларини ишончли ва ҳалол бўлишини текширишни ўз ичига олади.

Текшириш жараёнидан ташқари, Ислом қонунлари гувоҳларни таҳдид қилган ёки уларга зарар етказганларга нисбатан жазо чораларини қўллаш орқали гувоҳларни ҳимоя қилишни ҳам назарда тутди. Агар гувоҳга уларнинг кўрсатмалари туфайли таҳдид қилинса ёки зарар етказилса, уларга таҳдид қилган ёки зарар етказган шахс оғир жазолар, шу жумладан жарималар, қамоқ ёки ҳатто ўлим билан жазоланиши мумкин.

Бундан ташқари, Ислом қонунлари гувоҳларни анонимликдан фойдаланиш орқали ҳимоя қилишни ҳам назарда тутди. Баъзи ҳолларда гувоҳларга қасос олиш ёки зарар етказишдан ҳимоя қилиш учун аноним гувоҳлик беришга рухсат берилиши мумкин.

Ислом қонунчилигида номаълум гувоҳ одатда суд процессида ҳақиқий далил сифатида қабул қилинмайди. Бунинг сабаби шундаки, гувоҳнинг ишончлилиги уларнинг кўрсатмаларининг ҳақиқийлигини аниқлашда муҳим омил ҳисобланади ва аноним гувоҳ ўзаро текширилиши ёки уларнинг кўрсатмалари учун жавобгарликка тортилиши мумкин эмас.

Масалан, ҳолларда ҳадд жазолари (баъзи жиноятлар учун Ислом қонунларида белгиланган жазолар), судланганлик учун икки эркак гувоҳнинг кўрсатмалари талаб қилинади. Агар гувоҳлар ўзларининг хавфсизлиги ёки

фаровонлигидан қўрқсалар, уларга аноним гувоҳлик беришга рухсат берилиши мумкин. Худди шундай, ҳолларда қасос (қасос), жабрланувчи ёки уларнинг оиласи жиноят учун қасос олишга ҳақли бўлса, гувоҳларга ўзларини зарардан ҳимоя қилиш учун аноним равишда гувоҳлик беришга рухсат берилиши мумкин.

Бироқ, Ислон қонунларида анонимликдан фойдаланиш қатъий шартлар ва талабларга бўйсунди. Гувоҳнинг ишончлилиги ва уларнинг кўрсатмаларининг асослилиги аниқланиши керак ва анонимликдан фойдаланиш суд процессининг адолатлилигига ёки айбланувчининг ҳуқуқларига путур етказмаслиги керак.

Ислон қонунларида анонимликни қўллаш орқали гувоҳларни ҳимоя қилиш “даръ ал-ҳарб” ёки “уруш маскани” тамойилига асосланади. Ушбу тамойил мусулмонлар мусулмон бўлмаган жамиятда ёки уларнинг хавфсизлиги ва фаровонлиги хавф остида бўлган жамиятда яшаётган вазиятни англатади. Бундай вазиятларда Ислон қонунлари мусулмонларнинг хавфсизлиги ва фаровонлигини таъминлаш учун маълум имтиёзлар ва ҳимоя чораларини кўришга имкон беради.

Ўрта асрларда Европада ҳуқуқий тизимлар ривожланиб борди, Англияда умумий ҳуқуқ тамойиллари ўрнатилди ва Европа қитъасида инквизация тизими ривожланди. Ушбу ҳуқуқий тизимлар айбланувчини ҳимоя қилишни ўз ичига олган одил судлов жараёни ва айбсизлик презумпциясини талаб қиларди.

Масалан, ўрта асрларда Европада суд процессида қийноқлардан фойдаланиш вақт ўтиши билан аста-секин бекор қилинди ва ишларнинг қандай кўриб чиқилиши ва ҳал қилинишини тартибга солиш учун расмий қоидалар ўрнатилди. Худди шундай, Қўшма Штатларда ҳуқуқлар тўғрисидаги қонун лойиҳаси судланувчилар учун одил судлов, шафқатсиз ва ғайриқонуний жазоларни қўллашни тақиққаби муҳим ҳимоя воситаларини ўрнатди.

Бугунги кунда жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлаш ҳуқуқий соҳада асосий вазифа бўлиб қолмоқда. Бунга судланувчиларнинг ҳуқуқларини, шунингдек жабрланувчилар, гувоҳлар, шунингдек бошқа процесс иштирокчилар хавфсизлигини ҳимоя қилиш киради. Гувоҳларни ҳимоя қилиш дастурлари ва судгача ҳибсга олиш каби чоралар кўпинча жиноят процесси пайтида иштирокчиларни хавфсиз сақлашга ёрдам беради.

Ҳозирги замонда жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлаш концепцияси инсон ҳуқуқлари Умумжаҳон Декларацияси ва «Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида» ги халқаро Пакт каби турли халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда мустаҳкамланган. Ушбу воситалар айбланувчининг одил судловга бўлган ҳуқуқларини, шу жумладан адвокат ҳуқуқини, далилларни тақдим этиш ҳуқуқини ва жим туриш ҳуқуқини белгилайди.

Умуман олганда, вақт ўтиши билан ҳуқуқий тизимларнинг эволюцияси Жиноят процессида айбланувчиларни ҳимоя қилиш учун мўлжалланган турли хил кафолатларнинг ривожланишига олиб келди. Ушбу кафолатлар адолатни таъминлаш ва айбсизларнинг адолатсиз жазоланмаслигини таъминлаш учун жуда муҳимдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. <https://www.history.com/topics/ancient-middle-east/hammurabi>

2. "The Athenian Legal System" by Adriaan Lanni:
<https://www.britannica.com/topic/Athenian-law/The-Athenian-legal-system>
3. "The Ancient Greek Legal System" by Joshua Mark:
<https://www.worldhistory.org/article/1278/the-ancient-greek-legal-system/>
4. "The Athenian Legal System" by Adriaan Lanni:
<https://www.britannica.com/topic/Athenian-law/The-Athenian-legal-system>
5. "Islamic Law and the Protection of Witnesses" by Mohammad Fadel:
<https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1023&context=jil>
6. "The Islamic Legal System" by Dr. Mohammad Omar Farooq:
<https://www.islamicity.org/1662/the-islamic-legal-system/>
7. Mamatalieva S. K. ENSURING THE SAFETY OF THE VICTIM AND WITNESS IN CRIMINAL PROCEEDINGS (On the example of the Russian Federation) //Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. – 2022. – Т. 2. – №. 2.
8. Mamatalieva S. K. INTERNATIONAL EXPERIENCE IN ENSURING THE PROTECTION AND SECURITY OF PARTICIPANTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS BY THE STATE //Multidiscipline Proceedings of Digital Fashion Conference. – 2022. – Т. 2. – №. 2.
9. Mamatalieva S. K. ENSURING THE SAFETY OF WITNESSES IN CRIMINAL PROCEEDINGS //Multidiscipline Proceedings of Digital Fashion Conference. – 2022. – Т. 2. – №. 2.
10. Kudratillaev K. SPECIFIC FEATURES OF THE USE OF PRECAUTIONARY MEASURES //СОВРЕМЕННЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ. – 2022. – С. 215-218.